

**ВИНИКНЕННЯ ТА ПЕРШІ КРОКИ КОНФЕДЕРАЦІЇ
АНАРХІСТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ «НАБАТ»
(листопад 1918 — березень 1919)**

В статті аналізуються форми та методи анархістського руху на теренах Східної Наддніпряниці в останній період існування тут Гетьманщини, за часів Директорії та утвердження радянської влади, подано стислий нарис історіографії проблеми. Значну увагу приділено діяльності тодішньої анархістської «Чорної гвардії», постатям окремих місцевих анархістів, їх періодичним виданням, співпраці з більшовиками й, трохи згодом, — запеклій боротьбі проти радянщини. Описано роботу декількох анархістських конференцій, відмічено той факт, що в ході революції в середовищі самих анархістів зародилася ідея про необхідність єднання та координації зусиль окремих напрямків й груп. Розглядається динаміка виникнення подібного типу об'єднання, фіксуються основні версії та головні фігуранти його. Відмічено спроби вже згуртованих анархістів України одночасно протистояти як прибічникам Скоропадського, так і комуністам-ленінцям, їх намагання залучити на свій бік місцеві профспілки, взяти під власний контроль махновський рух та стороннє до цього останнього селянство. Говориться про те, що саме на тогочасній Україні анархісти планували чи не вперше в історії створити свою державу, при чому сам цей намір штовхав багатьох з них до несумісної з принципами рафінованого анархізму «партійно-державницької» поведінки.

Ключові слова: Україна, революція, Тимчасовий уряд, анархізм, анархічний рух, анархічна організація, консолідація, Гетьманщина, радянська влада, анти-більшовицька боротьба, махновщина, історіографія.

В статье анализируются формы и методы анархического движения на территории Восточной Надднепрянины в последние дни существования здесь Гетьманата, во времена Директории и утверждения советской власти, дан краткий обзор историографии проблемы. Большое внимание уделяется деятельности тогдашней анархистской «Черной гвардии», персоналиям некоторых местных анархистов, выпускавшимся ими периодическим изданиям, сотрудничеству с большевиками и, чуть позже, — упорной борьбе против советчины. Описывается работа нескольких анархистских конференций, отмечается тот факт, что в ходе революции среди самих анархистов родилась идея о необходимости объединения и координации усилий отдельных направлений и групп. Рассматривается динамика возникновения подобного типа организационной структуры, фиксируются основные версии и главные фигуранты его. Отмечаются попытки украинских анархистов одновременно противостоять

как сторонникам гетмана Скоропадского, так и коммунистам-ленинцам, их стремление привлечь на свою сторону региональные профсоюзы, взять под контроль махновское движение и оставшуюся в стороне от этого последнего часть крестьянства. Говорится о том, что именно в пределах Украины анархисты планировали создать первое в мире государство, при чем это намерение толкало многих из них на путь несовместимого с принципами рафинированного анархизма «партийно-государственного» поведения.

Ключевые слова: Украина, революция, Временное правительство, анархизм, анархическое движение, анархическая организация, консолидация, Гетьманат, советская власть, антибольшевистская борьба, махновщина, историография.

The paper analyzes the forms and methods of the anarchist movement in Eastern Naddnepryanshchiny in the last days of Hetmanat here, during the Directory and consolidation of Soviet power, a brief overview of the historiography of the problem. Much attention is paid to the activities of the then anarchist «Black Guard» person of some local anarchists, releasing their periodicals, cooperation with the Bolsheviks and later — a bitter struggle against sovetchiny. Describes the work of a few anarchist conferences, highlights the fact that in the course of the revolution themselves anarchist idea of the need to integrate and coordinate the efforts of individual areas and groups. The dynamics of this type of organizational structure, the basic version are fixed and the main figures of his. There have been attempts to simultaneously Ukrainian anarchists oppose both supporters Hetman Skoropadsky and Leninist Communists and their desire to attract the regional unions take control Makhnovist movement and stay away from the latter part of the peasantry. Stating that it was within Ukraine anarchists planned to create the world's first state than when it is the intention of pushing many of them on the way incompatible with the principles of anarchism refined «party-state» behavior.

Keywords: Ukraine, the revolution, the Provisional Government, anarchism, anarchist movement, anarchist organization, consolidation, Hetmanate, the Soviet government, anti-Bolshevik struggle, Makhnovshchina, historiography.

Проблема виникнення Конфедерації анархістських організацій України «Набат» вкрай заплутана і не висвітлена в історіографії. Навіть її творці і члени В. Волін та І. Теппер¹ у своїх творах побіжно й обережно торкаються етапу виникнення цієї структури. Сучасні російські дослідники анархістського руху В. Кривенький, В. Єрмаков, Л. Орчакова тільки згадують про існування конфедерації «Набат», не висвітлюючи особливостей її формування та діяльності². Єдиними науковими публікаціями з історії діяльності цієї організації є тези і статті українських істориків В. Савченка, О. Фесіка та М. Боровика³.

Відомо, що анархісти різних спрямувань підтримали більшовицьку революцію у жовтні 1917 р., бо анархісти і більшовики мали спільного ворога — державу та уряд О. Керенського. В Україні більшовики залучили анархістів до ревкомів, під час організації виступів проти Центральної Ради (в Києві, Одесі, Катеринославі, Херсоні, Єлизаветграді, Миколаєві), бо наприкінці 1917 р.

анархісти в Україні були помітною політичною силою, що мала власні озброєні загони «Чорної гвардії», окремі бойові дружини. Вони були у складі виконкомів Рад Харкова, Одеси, Херсона, Миколаєва, Єлизаветграда, Олександрівська, Павлограда, Бахмута, Гришина, у виконкомі Центрпрофу. Анархістами були: голова Центрофлоту Чорного моря, комісар торговельного Чорноморського флоту, керівник профспілки водників. Анархісти висунули тактичне гасло: «Йти окремо, бити разом!», яке на етапі руйнування попередньої влади цілком задовольняло більшовиків. Більшовики з успіхом використали революційний запал анархістів, але як тільки зміцнили своє становище одразу ж почали виштовхувати своїх недавніх союзників з усіх революційних установ⁴.

Розквіт анархістської діяльності в Україні припадає на перші місяці 1918 р. Тоді 3–4 тис. українських анархістів об'єдналися у федерації анархістських груп або федерації анархістів-комуністів Катеринослава, Харкова, Києва, Кременчука, Полтави, Миколаєва, Одеси, Єлизаветграда, Луганська, Кам'янець-Подільського, Конотопа, Єнакієвого, Гуляй-Поля. Союзи анархістів-синдикалістів виникли в Одесі та Харкові. Анархістські групи різних напрямків існували в 40–50 населених пунктах України⁵.

Серед анархістів з 1917 р. був помітний потяг до об'єднання місцевих груп та федерацій. Микола Доленко (Чекерес) — один із засновників конфедерації «Набат», анархіст з 1906 р., колишній студент Катеринославського гірського інституту, який у 1914–1917 рр. став активістом «Індустріальних робітників світу». Повернувшись із США на Батьківщину у 1917 р., створив першу федерацію анархістського «синтезу» — Харківську федерацію анархістів-синдикалістів-комуністів. Він став організатором Тимчасового бюро по підготовці Всеросійського з'їзду анархістів і конференції анархістів, яка пройшла у липні 1917 р. — «Конференція 17 міст Півдня Росії», був редактором газет «Хлеб и воля», «Бюллетень», «Рабочая мысль» (Харків, 1918). Літом 1918 р. він мешкав у Москві, був членом редакції анархо-синдикалістських газет «Голос труда» та «Вольный голос труда»⁶.

У грудні 1917 р. та лютому 1918 р. анархісти провели конференції в Харкові та Катеринославі, наприкінці 1917 р. — створили Особливе бюро анархістів Донецького басейну (Харків)⁷. На чолі цієї структури стали учасники революції 1905–1907 рр., анархо-синдикалісти, котрі повернулися з еміграції, де вони створили анархістський Союз російських робітників США і Канади**

---

* Індустріальні робітники світу (Industrial Workers of the World, IWW) — міжнародна профспілкова організація, що була сформована в Чикаго в 1905 р. під впливом анархізму-синдикалізму і християнського анархізму. В США у 1920 р. у ній налічувалося близько 80 тис. членів, мала підтримку ще 200 тис. робітників. Виступала за пряму робітничу демократію, самоврядування, солідарність робітничого класу в революційній боротьбі. Її гаслами було знищення класової експлуатації, системи найманої праці. В 1916 р. IWW прийняла резолюцію проти світової війни.

** Союз російських робітників в США і Канаді (URW) — суспільно-політичне об'єднання емігрантів із Російської імперії, що було засноване у 1908 р. у Нью-Йорку й

(А. Горелік, О. Шапиро, М. Коняєв, П. Рибін, М. Чередняк, С. Дибец, Карташов та ін.). Восени 1917 р. вони організували незалежну профспілку в декілька тисяч робітників серед шахтарів Донбасу, що діяла на платформі американської профспілки «Індустріальних робітників світу»⁸.

Під час бурхливих подій 1918 р. частина анархістів дійшла до висновку безперспективності тактики неорганізованої і хаотичної діяльності окремих анархістських груп. Така тактика ще могла існувати на етапі руйнації феодальної і буржуазної державності (1905–1907, 1917 рр.). Але після жовтня 1917 р. перед анархістами стояло питання про будівництво анархістського суспільства, для вирішення якого потрібен був координуючий організаційний і політичний центр. У березні 1918 р. була зроблена спроба створити «Південну асоціацію анархістів», у декларації якої проголошувалося, що ця організація бажає очолити весь анархістський рух «на березі Чорного моря». Асоціація закликала битися проти «германського мілітаризму» та «уряду Народних комісарів», але не встигла закріпитися на українському ґрунті з причин окупації країни австро-німецькими військом⁹.

Уже навесні 1918 р. більша частина анархістів України бажала боротися з новою більшовицькою владою та знищити її, поки вона не зміцніла, вважаючи, що більшовики стали небезпечним гальмом на шляху перманентного розвитку світової революції. Проголошуючи «третю революцію», анархісти вважали, що вона відкриє перехід до без державницького комунізму. Анархістські загони на кілька днів захоплювали Катеринослав, Миколаїв, Мелітополь... У деяких містах більшовики випередили анархістів — їхні загони були роззброєні в Новомосковську, Кам'янську, Горлівці, Єнакієвому. Співробітництво більшовиків з анархістами у РСФРР було припинене в середині квітня 1918 р., коли влада роззброяла анархістські загони в Москві та Петрограді, закрила анархістські видання, запроторила кілька сотень анархістів за ґрати¹⁰.

Ідея створення потужної організації анархістів виникла у середовищі анархістів навесні 1918 р. У серпні того ж року, недалеко від українського кордону, у Брянську (РСФРР), пройшов Північний з'їзд анархістів який проголосив бойкот усім державним установам і партіям та намагався створити Всеросійський Союз анархістів і Секретаріат Союзу на основі «єдиного анархізму»¹¹.

У серпні 1918 р. анархісти з окупованих українських губерній: Я. Суховольський (Алий), Л. і Й. Готмани, М. Доленко (Чекерес) і А. Барон створили у Курську (західний терен РСФРР) анархістську ініціативну групу по створенню

об'єднувало 8–10 тис. людей (керівники: П. Біанкі, Б. Шатов, П. Рибін). Це об'єднання було пов'язане з індустріальними робітниками світу і мало анархістське та анархо-синдикалістське забарвлення, виступало за звільнення народів Російської імперії від царизму. На початковому етапі схилялося до анархізму-комунізму, але з 1912 р. перейшло на позиції анархо-синдикалізму. Центри організації: Нью-Йорк, Сан-Франциско, Сетл, Пітсбург і ще 30 міст США і Канади. Видавало газети «Голос труда» і «Восточная заря».

конфедерації «Набат»^{*}, що зав'язала зв'язки з анархістськими групами в Україні й організувала видання друкованого органу — газети «Набат», яка нелегально розповсюджувалась у Єлизаветграді, Катеринославі, Одесі¹².

Існує версія виникнення Конфедерації «Набат», далека від офіційної, і базується вона на свідченнях під час допиту в ДПУ у 1926 р. члена Конфедерації «Набат» М. Доскаля — Ессірного. За його версією, «федерація «Набат» була створена ще восени 1917 р. Першими акціями цієї організації були експропріація в Ставці верховного командування в Могильові 20 тис. руб. на «видавничу діяльність газета, та у грудні 1917 р. — грошей Полтавського юнкерського училища 60 тис. руб. Частина цих грошей пішла на налагодження зв'язків із мариупольськими анархістами. Влітку 1918 р. «набатовці» з'їхалися до «нейтральної зони» у Чернігівській губернії для ведення партизанської війни проти німецьких окупантів. Наприкінці 1918 р. у «Набат» стався розкол, одна частина готова була співпрацювати з більшовиками, а більша частина була проти цього, вважаючи, що треба продовжувати революцію, залучаючи до організації «кримінальні елементи». Ця версія схожа на правду, швидше за все правдивими є твердження про розшарування у «Набаті» та інформація про співпрацю із злочинним світом. Можливо, «Набат», як загальноукраїнська організація анархістів почала формуватися ще восени 1917 р., але початок окупації України загальмував цей процес¹³.

Анархісти об'єдналися з метою координації боротьби проти гетьманату та австро-німецьких окупантів в Україні. Ініціативна група «Набат» почала структурувати анархістське підпілля в Україні. Члени цього революційного підпілля (Харкова, Києва, Одеси, Катеринослава) здійснили низку терористичних актів, намагаючись терором підштовхнути маси до рішучих дій проти іноземного війська та гетьманців. 1 листопада 1918 р. ініціативна група анархістів України у своїй газеті «Набат» закликала до початку «термінового повстання» проти гетьмана Скоропадського¹⁴.

Харківська організація «Набат» сформувалася у листопаді 1918 р., після розгрому груп місцевих анархістів гетьманською вартою. Харківським анархістам вдалося об'єднатися, створивши Федерацію анархо-комуністів та синдикалістів, яка цілком увійшла до ініціативної групи «Набат». На початку листопада 1918 р. до цієї ж групи увійшла і група анархістів-синдикалістів, з Єлизаветградської федерації анархістів (очолювана Я. Сухо вольським — Алим, Й. Гофманом — Емігрантом, Яшиним, Карташовим) осередок якої складався з емігрантів — анархістів-синдикалістів, які повернулися до Єлизаветграда з США і Західної Європи навесні 1917 р.¹⁵ Одеська група «Набат», анархо-комуністичного напрямку, розгорнула свою діяльність на початку листопада

---

* Назва «Набат», можливо, «рیمейк» першої організації українських анархістів «Вільна громада — Набат», котру в 1913 р. в Швейцарії створив М. Музель (Рогдаєв) (у 1914–16 г. в Парижі–Женеві вона друкувала газету «Набат»), або нагадує назву більш підпільного журналу Південноросійської групи анархістів-комуністів «Набат» (Київ–Ніжин, 1905).

1918 р., намагаючись впливати на місцевих безробітних, робітників порту та шевців. В Одесі місцева федерація анархістських груп (під впливом ініціативної групи «Набат») брала активну участь у боротьбі революційного підпілля, А. Барон входив до складу Об'єданого ревкому міста Одеси, анархіст А. Фельдман очолював мобілізаційний відділ підпільного виконкому Одеської Ради¹⁶. Київська група анархістів — комуністів «Набат» під проводом А. Канторовича — Барона була створена шляхом відриву від місцевої Асоціації вільних анархістів, найбільш активної її частини. На початку січня 1919 р. до «Набат» приєднується і Катеринославська федерація анархістів¹⁷.

Анархісти намагалися посилити свій вплив на профспілковий робітничий рух. Першими групами «Набат», крім зазначених, були анархо-комуністичні групи Олександрівська, Конотопа, Зерніва, Кам'янця-Подільського, об'єднанні федерації анархо-комуністів та синдикалістів Миколаєва, Чернігова, Кременчука.

Анархісти дивилися на Україну, як на можливий «полігон» для всесвітнього експерименту — будівництва першого у світі анархістського суспільства. Анархісти-синдикалісти хотіли бачити в робітничому класі України необхідний революційний потенціал, а в селянстві — бунтівну силу. Недарма з перших кроків створення нової організації, анархістами підкреслювалася її українська назва — Конфедерація анархістських організацій України «Набат». Це було втіленням федералістських переконань анархістів і надія на анархістську самостійність та неперічність нової територіальної одиниці — України (хоча ще восени 1917 р. переважна більшість анархістів в українських містах не бажала і чути про «українську самостійність»). До того ж анархісти вже чітко усвідомлювали, що свої експерименти вони вже не в змозі проводити на теренах РСФРР, де до цього часу вже затвердився однопартійний тоталітарний режим підкріплений «червоним терором» проти всіх інакодумців.

На створення ініціативної групи, друкування газет і листівок, підпільну діяльність в Україні, закупівлю зброї та вибухівки необхідні були великі кошти, котрі інколи збиралися шляхом експропріацій в Україні, а можливо, частково, таємно йшли з фондів РНК РСФРР (на кшталт разового фінансування Н. Махна для повернення його в Україну)¹⁸.

12–16 листопада 1918 р. в Курську ініціативна група «Набат» провела першу установчу конференцію нової організації, котра прийняла назву Конфедерація анархістських організацій України «Набат». Ця структура була першим і єдиним анархістським об'єднанням у Східній Європі з чіткими організаційними формами, де об'єдналися на основі «єдиного анархізму» різні течії анархізму: анархізм-комунізм, анархізм-синдикалізм, анархізм-індивідуалізм. В. Волін згодом писав: «Тоді проведення подібного з'їзду поблизу України було ще можливо... Більшовики терпели там анархістів, використовуючи їх і спостерігаючи за ними»¹⁹.

У конференції брали участь 15 делегатів (10 анархістів-комуністів, 5 анархістів-синдикалістів), які представляли групи з 8 міст (Харків, Київ, Єлизаветград, Конотоп, Кам'янець-Подільський, Олександрівськ, Миколаїв, Зернов),

одну повітову групу, ініціативну групу «Набат» та «Летючу групу по організації терору і повстань в Україні». Делегати від анархістів Чернігова Катеринослава і Кременчука з різних причин не змогли прибути на конференцію. Представник Одеської федерації прибув уже після конференції, приєднавшись до всіх її рішень.

Конференція прийняла Декларацію конфедерації «Набат», складену Воліним, в якій проголошувалося: «Соціальна революція, що наближається, повинна бути анархо-комуністичною за ціллю, синдикалістською за організаційними принципами, індивідуалістичною за методами». Делегати конференції проголосили синдикалізм, комунізм та індивідуалізм «трьома сторонами одного й того ж цілісного процесу — єдиного анархізму». Водночас час конференція визнала припустимим участь анархістів у фабзавкомів, комітетах незаможних селян, у селянських трудових комунах. Декларація заперечувала можливість перехідної стадії між капіталістичним і комуністичним суспільством, а тому заперечувала і можливість будь-якого виправдання режиму більшовизму. Основною формою боротьби був визначений економічний, а не політичний терор. Ідеологічною базою нової революції та об'єднавчого процесу в середовищі анархістів стала ідея «самозвільнення мас» — «соціальну революцію можуть здійснити лише самі трудящі маси, а не анархісти». Початком нової революції анархісти оголосили повстанський рух українського селянства проти гетьмана України П. Скоропадського. Водночас конференція відмовилася від створення окремих загонів анархістів та пропонувала анархістам входити у загальні партизанські загони, для того, щоб вносити в маси повстанців анархістські гасла²⁰.

Принцип «синтезу» — «єдиного анархізму» полягав у визнанні анархістської комуні, як основи майбутнього суспільства, та безпартійних масових організацій, що будуть розбудовувати нове суспільство на користь кожної особи, закликаючи змінювати існуючі Ради на позапартійні, безвладні Ради. Самі анархісти відзначали, що конфедерація «Набат» була «єдиною партією з єдиною платформою та керівним центром», партією, котра створювалася на засадах федеративного централізму, мала організаційну мережу й обов'язковість виконання рішень. Єдність в анархізмі планувалося досягнути шляхом синтезу основних ідеологічних анархістських доктрин — «...немає підстав відділяти по суті або у часі індивідуалізм від комунізму», оскільки звільнена революцією людська особистість «повинна буде все більше підкреслювати і висувати себе, як мету, і свій вільний розвиток, як єдиний сенс процесу суспільної організації», а соціальна революція є анархо-комуністичною за своїм змістом, організаційним принципом, що «...неминуче повинна бути синдикалістською, адже лише організована маса, шляхом створення, зміцнення і об'єднання своїх класових організацій, здатна збудувати анархічну комуна»²¹.

Пізніше, в 1927 р., П. Аршинов зазначав: «...у “Набаті” не було синтезу ідей, тому що порив спільно діяти не мав власної конкретної теоретичної бази і конкретної організаційної платформи»²².

Конференція відбулася під гаслом «третьої анархістської революції», після якої треба було перейти до побудови анархістського комунізму за допомогою комун, завкомів, «вільних спілок». «Набатовці» заявили про «всесвітню місію українського анархізму» та його історичну роль у здійсненні першого у світі експерименту — будівництва анархістського суспільства, закликаючи анархістів негайно будувати анархію в різних районах України. Було задекларовано, що «українська анархістська революція стане першою у серії світових анархістських революцій». Для більшовицької влади цілком несподіваним став тон конференції конфедерації «Набат», на якій лунали заклики до анархістів не брати участі у владних, судових та каральних органах більшовицької влади, в Радах і профспілках, котрі перетворилися в «державні маріонетки». Виступ «набатовців» проти «поліційно-державного соціалізму» підштовхнув владу до репресій, що не забарилися.

Організаційну структуру конфедерації «Набат» повинні були складати об'єднані у міські та районні федерації місцеві анархістські групи. Той, хто поділяв погляди «Набат», входив до місцевої групи, які об'єднувалися у федерацію, а та, своєю чергою, підпорядковувалася секретаріатові конфедерації, зберігаючи при цьому повну самостійність на місцях. У кожній групі передбачалася посада секретаря, який мав вести справи групи та відповідати за її зовнішні зносини. Керівними органами повинні були стати постійно діючий секретаріат та Рада Федерації, до якої мали входити делегати від кожної з груп, що утворили федерацію. Важко, точно встановити осіб, які були обрані до першого складу Секретаріату «Набат». Чотири з них не ховалися — це були відомі анархісти: Всеволод Ейхенбаум (Волін), Арон Канторович (Арон Барон), Йосип Готман (Емігрант), Яків Суховольський (Алий). Ще два члени секретаріату не вказані в жодному анархістському документі, але це могли бути: Марк Клеванський (Мрачний), Микола Доленко (Чекерес) та Венгерів*.

Згодом анархісти з редколегії «Дело труда» (Париж) (швидше це була думка Н. Махна й Аршинова) характеризували конфедерацію «Набат» як «єдину партію з єдиною платформою..., партію, побудовану за принципом федералістичного централізму, з єдиною федеративно зв'язаною організаційною мережею; її організації взаємно-відповідальні і добре дисципліновані, вважали для себе обов'язковим і втілювали у життя постанови загальних з'їздів»²³.

До Секретаріату «Набат» увійшли ідеологи й активісти анархізму, переважно єврейського походження, які брали активну участь у революції 1905–1907 рр., мали досвід еміграції, розбудови синдикалістського Союзу російських робітників США та Канади. Найбільш авторитетним із них був анархіст-синдикаліст Волін — у 1916–1917 рр. співредактор анархістської російськомовної газети «Голос труда», що видавалась у США. У травні 1917 р. редакція цієї газети у повному складі виїхала до Росії, забравши із собою друкарню видання. Волін став популярним оратором й очолив редакцію «Голосу праці» (найвли-

---

* Вказані партійні псевдо за якими вони відомі у анархістському русі, дали будуть вказуватися тільки псевдо анархістів.

вовішого анархо-синдикалістського видання). Його статті, що з'являлися майже в кожному номері таврували більшовиків. Він писав, що більшовики «почнуть керувати життям країни і народу зверху», що виникне «авторитарний політичний і державний апарат, який буде залізним кулаком тиснути будь-яку опозицію. «Вся влада Радам» перетвориться на «Всю владу партійним вождям». У березні 1918 р. Волін різко критикував Брестський мир, закликав до партизанської війни проти німецьких інтервентів. Влітку 1918 р. він жив у Боброві (кордон з Україною), працював у просвітницькому відділі місцевої Ради²⁴.

На допиті в Московській надзвичайній комісії 17 квітня 1920 р. Волін свідчив, про те, що восени 1918 р. отримав листа про створення «Набат» та запрошення на першу конференцію «Набат» від групи анархістів, які нелегально працювали в Українській державі. Після конференції Волін повернувся до Москви, де брав участь у з'їзді анархістів, потім захворів і тільки на початку лютого 1919 р. прибув до Харкова і став до організації Конфедерації «Набат»²⁵.

Барон (скоріше за все головний організатор конфедерації «Набат») у 1912–1917 рр. теж був і американським анархістом — членом організації «Індустріальні робітники світу», співредактором газети «Alarm» (Чикаго). Емігрант — із 1907 р. працював в єврейському анархо-синдикалістському русі в США, Мрачний — перебував у анархістських групах Франції. А. Горелік (в 1918 р. — секретар президії Федерації донецьких анархістів, секретар Управління інформації для пропаганди анархізму на івриті), Н. Доленко (Чекерес), Двігоміров, Сева Флешин, Григорій Столяров (Джордж), Фані Грефенсон (Барон) і Олена Келлер, Клара Лоева (Чорна) до 1917 р. працювали в анархо-синдикалістському русі в США, Фаня Авруцька, яка довгий час знаходилася в анархістській групі в Парижі, синдикалісти Абрам Буданов і Макс Черняк, Абрам Фельдман, Арон Єлін, Г. Москаленко-Борзенко, С. Евтуховін-Нежінський, Б. Кричевський та ін. брали у США участь в організації Російського відділу профспілки «Індустріальні робітники світу».

Лідерів конфедерації «Набат» (Воліна, Барона, Емігранта, Черняка) об'єднувала і «бойова історія» — навесні 1918 р. вони створювали в Україні анархістські загони для боротьби проти наступаючих австро-німецьких військ. Деякі лідери «Набат» (Волін, Чекерес та ін.) були «вигнанцями» з РСФРР, де з квітня 1918 р. почалися репресії державної влади проти анархістів. Конфедерації «Набат» якісно відрізнялася від членів анархістських угруповань 1905–1909 рр. та російських провінційних угруповань 1917–1920 рр. Як вказував дослідник В. Єрмаков, в епоху першої революції 90% анархістів становила молодь до 24 років, 50% євреїв, з неповним середнім або без освіти 80%, жінки — 20%. Водночас керівництво конфедерації «Набат» складалося з досвідчених і відомих у анархістських колах лідерів, що були знаними ідеологами й організаторами (хоча їм бракувало знання практики політичної і військової боротьби). Всі вони були одного покоління — від 30 до 40 років, були між собою знайомі не один рік, і мали певний досвід анархістських публіцистів і редакторів, знали кілька іноземних мов, були добре освічені (закордонні університети, незакінчений курс вузів Російської імперії, самоосвіта). Євреї в керівництві «Набат» становили

більшість — до 70%, але на місцях, серед рядових членів «Набат» їх було значно менше — 50%²⁶.

Волін об'єднував українських анархістів із російськими однодумцями, Барон відповідав за зв'язок із київськими анархістами, Емігрант, Чекерес та Мрачний — з харківськими, Алий — з елизаветградськими, І. Тарасюк (Кабась) і А. Горелік — з катеринославськими, Борзенко, А. Єлін, А. Фельдман — з одеськими. Анархістські групи Донбасу в конфедерації «Набат» представляли М. Черняк і А. Буданов, Кам'янську — М. Уралов (керував загонами «Чорної гвардії» в Москві у квітні 1918 р.).

«Ядро» конфедерації «Набат» (що знаходилися на теренах РСФРР), налагодило співпрацю з так званою «внутрішньою групою», яка складалася з старих анархістів, що пройшли революцію 1905–1907 рр., в'язниці, заслання, каторгу, еміграцію, революційну бурю 1917 р. та вели підпільну боротьбу в українській державі (близько 200 осіб). Важко назвати загальну чисельність конфедерації, звісно, на кожному етапі діяльності чисельність «Набат» була різна. Крім постійної групи та «біженців» із РСФРР, значною силою була новоприйнята до конфедерації молодь, яка прийшла до анархізму не раніше квітня 1917 р. (близько 300–350 осіб). Серед членів конфедерації існувала і «ситуативна» частина, що приєдналася до конфедерації після січня 1919 р., і що частково відходила від активної діяльності під час репресій (близько 300–350 осіб). Найбільший розвій «Набат» припадає на травень 1919 р., коли, ймовірно, в цій організації налічувалося до 800–900 членів. До цього треба додати декілька десятків тисяч «співчуваючих» ідеям Конфедерації по містах та селах України.

Декларація конфедерації «Набат» могла стати платформою для об'єднання анархістів Росії — навесні–літом 1919 р. її підтримали анархістські групи Володимирської, Нижньогородської та Костромської губерній, Іваново-Вознесенська, Суздаля і Олонецька. Секретаріатом «Набат» було створено Російське бюро конфедерації «Набат»²⁷.

Рішення анархістської конференції «Набат» у Курську показали більшовикам небезпеку для своєї влади «з ліва». До того ж приклад такого об'єднання підштовхнув російських анархістів до подібної активності. 25 листопада — 1 грудня 1918 р. у Москві проходила II Всеросійська конференція анархістів-синдикалістів (делегати від 15 російських губерній і 2 представники з України, від «Набат»), яка фіксувала «контрреволюційну тенденцію удушення самодіяльності робітничо-селянських трудових мас». Анархісти Росії звинувачували владу в терорі та згортанні революції, закликали не затушовувати розбіжностей з «пануючою нині лжереволюційною партією комуністів (більшовиків), партією застою і реакції», яка буде усунута від влади. Всі делегати конференції були арештовані ЧК, анархістам-синдикалістам не вдалося сформувати загальноросійську організацію. У листопаді 1918 р. відбувся арешт лідерів Петроградської федерації анархістів-комуністів та анархістів Кронштадту²⁸.

Водночас пробільшовицька частина «Союзу анархо-синдикалістської пропаганди» заявляла про власне «різке відмежування від цих підозрілих анархістів»²⁹. Анархісти-комуністи з Всеросійської Федерації анархістів-комуністів

(ВФАК) на I-му Всеросійському з'їзді анархістів-комуністів (Москва, 25–28 грудня 1918 р.) зайняли лояльну позицію щодо радянської влади, вказуючи на необхідність співпраці з більшовиками, участі анархістів в Радах і ВЦВК. Декларація та резолюції конфедерації «Набат» не були підтримані більшістю делегатів з'їзду, які побачили в них тільки «...дивні положення, з якими далеко не всі анархісти можуть погодитися»³⁰.

16–25 січня 1919 р. на II Всеросійському з'їзді професійних спілок (Москва) ліві есери, анархісти і максималісти виступили зі спільним проектом резолюції, що вимагала незалежності профспілок і передачі управління виробництвом та розподілом у руки професійних і кооперативних організацій. Подібні претензії на верховенство пролетаріатом змушували більшовиків пильно ставитися до всіх «ініціатив» анархістів³¹. Відносини правлячої більшовицької партії та анархістів продовжували загострюватися, насувалася друга хвиля репресій проти анархістів. 2 січня 1919 р., під час наступу радянських військ на Україну (УНР), силами загону анархістів під командуванням М. Чередняка (близько 1 тис. бійців) було захоплено Харків (до цього загін захопив Волчанськ). Того ж дня частини Червоної армії роззброїли загін, а самого М. Чередняка і його штаб було заарештовано³².

Більшовики розуміли, що анархісти намагаються зробити Україну «полігоном своїх експериментів» і спробувати поставити місцевий пролетаріат під свій вплив. Це було вкрай небезпечно для нової влади. Адже в Україні, яку тільки в перших числах січня 1919 р. почали захоплювати червоноармійські частини, не була ще налагоджена система більшовицької диктатури, профспілки та робочі організації були, в більшості своїй, під впливом меншовиків. Радянські вожді вирішили, що в анархістах в Україні вже нема потреби, припинили підтримку анархістського підпілля на теренах, де ще діяла влада Директорії УНР, почали обмежувати діяльність анархістів на теренах УСРР. «Набатовці» вирішили шукати підтримки у Н. Махна (до лютого 1919 р. «набатовці», вважаючи себе організацією синдикалістів, не бажали пов'язувати свою організацію із селянськими повстанцями і йти під начало анархіста-комуніста «батьки» Н. Махна) і перейшли до експропріації державних установ УСРР.

У січні 1919 р. керівництво конфедерації та редакція газети «Набат» (головний редактор Волін) переїхали до Харкова. Тут вони за декілька тижнів створили Революційне бюро студентів (керівник — Мрачний), кілька робітничих «вільних» профспілок, газету «Харьковский Набат», видавництво та книжковий магазин «Вільне Братство». Поява «набатовців» серед робітників Харкова (ФЗК металістів, профспілка булочників) викликала блискавичні заборони й арешти анархістів. В Одесі (що поки знаходилася під владою французьких інтервентів) анархісти мали вплив на профспілку водників, спілку безробітних, увійшли до виконкому Президії ради профспілок. У Києві анархісти заручилися підтримкою спілки харчовиків. Як тільки «набатовці» з'явилися у робітничому середовищі і почали створювати місцеві групи, відкривати читальні, клуби, видавати газети, то більшовики почали обмежувати їхню діяльність³³.

У січні–квітні 1919 р. формується другий ешелон керівництва «Набат» із місцевих, українських революціонерів (брати Бондаренки — Харків, Бутовецький — Миргород). Групи «Набат» були створені у Черкасах, Полтаві, Херсоні, Бобринці, Бердянську, Маріуполі, Люботині, Миргороді, Хоролі, Кам'янську, Нижньодніпровську, Севастополі, Мелітополі, Кролеві, Житомирі, Покровському, Н. Григор'ївську, у селах Київської та Полтавської губерній. З метою залучення молоді було створено Конфедерацію молодіжних анархістських організацій України «Набат» (6 місцевих груп).

Газета «Набат» друкувалася як центральний орган конфедерації (видавався секретаріатом «Набат»), разом із тим почали видаватися місцеві газети: «Елизаветградский Набат» (редактор — Алий), «Харьковский Набат» (редактор — Мрачний), «Екатеринославский Набат», «Одесский Набат» (редактор Сеценов, Барон)³⁴. «Набатовці» працювали над створенням анархістської молодіжної організації в Україні. Поштовхом до цього стало формування Всеросійської федерації анархістської молоді (створення проголошено 2 лютого 1919 р.). Ця федерація приєдналася до ідеї «єдиного анархізму», підтримала Н. Махна³⁵.

У січні 1919 р. В. Белаш опинившись у Харкові, за дорученням штабу повстанців-махновців, встановив перший контакт махновців із Секретаріатом Конфедерації «Набат», домовившись про регулярну доставку в контрольований махновцями район анархічної літератури і приїзд до Гуляй-Поля агітаторів із «Набат». Махновці бажали від «набатовців» ідеологічної підтримки свого руху і зв'язків із трудящими великих міст, що прагнули формувати вільні Ради³⁶.

До цього часу конфедерація «Набат» майже не помічала розгортання махновського селянського руху на Катеринославщині і в Північній Таврії, прагнучи перетягти на свій бік, в першу чергу, міський пролетаріат. Але з лютого 1919 р. анархісти розчарувалися у своїй «запрогнозованій» соціальній базі — робітниках та безробітних великих українських міст, і виявляли зацікавленість повстанством та українським селом. Вони пішли на село з метою створення таємних анархістських селянських союзів, планували видавати анархістську «набатовську» газету «Селянський дзвін». Анархістські селянські осередки «Набат» з лютого 1919 р. почали створюватися міськими групами у приміських селах Полтавської, Київської і Харківської губерній.

Емігрант і Барон у лютому–березні 1919 р. кілька разів відвідали Гуляйполе, провели таємні переговори з Н. Махном. Тоді ж Н. Махно зустрівся з Алим, який, після зустрічі з «батьком» упевнився, що Н. Махно не мав планів відкрито конфліктувати з владою. Тому на Єлизаветградському з'їзді конфедерації «Набат», на якому лунали відкриті заклики проти більшовицької влади, призвище Н. Махно жодного разу не згадується³⁷.

У лютому–березні 1919 р. до загонів Н. Махна було відряджено «для культурної праці» близько 30 досвідчених «набатовців». До Гуляйполя приїхали анархісти: Кобась, Г. Горев, М. Уралов, Венгеров, А. Черняков, Л. Задов, Канадський, Смелий, Артур, Глазгон, Цінціпер, Гутерман, О. Келлер, М. Чередняк, Чалдон, Француз, Енгерц, Юголобов, Скорпіонов... члени харківської, катеринославської, олександрійської, Єлизаветградської груп Конфедерації «Набат».

Кобась створив у Гуляйполі місцеву групу конфедерації «Набат», котра, на деякий час, стала конкурентом махновської Гуляйпільської групи анархістів-комуністів, почавши видавати газету «Гуляйпільський Набат» (№ 1 — 1 березня 1919). Газета мала подвійну орієнтацію — була органом як конфедерації «Набат», так і Гуляйпільської групи анархістів-комуністів. «Набатовці» увійшли до Гуляйпільської групи на федеративних засадах. 24 лютого 1919 р. «набатовці» звернулися до махновців по гроші на видання своїх газет. Н. Махно гроші дав, але тільки як одноразову допомогу, не взявши газету на своє фінансування, попередив, що осередки конфедерації «Набат» самі мають дбати про свої фінанси. «Набатовцям» було запропоновано гроші за організацію спектаклів, лекцій, мітингів для махновців, з продажу газети³⁸.

Лідери конфедерації «Набат» мріяли привернути Н. Махна до членства в Конфедерації та взяти під контроль махновський рух. Однак Н. Махно відстоював незалежність своєї Гуляйпільської групи анархістів та свою зверхність як «батька» селянства, утримував «набатовців» на певній відстані, не допускаючи їх до керівництва повстанським рухом. Отримав інформацію про те, що серед лідерів конфедерації «Набат» існує думка про початок боротьби проти більшовиків, Н. Махно у січні–лютому 1918 р. намагається утримувати амбіційних анархістів від прямого конфлікту з більшовиками³⁹.

Для втримання «набатовських» амбіцій Н. Махно наблизив до себе анархістів, що не були прихильниками конфедерації «Набат» П. Аршинова — Маріна і Марію Нікіфорову — Марусю. До Гуляйполя приїхав Аршинов (до цього працював у редколегії московської газети «Анархия»), став головою Культурно-освітнього відділу Військово-революційної ради і штабу махновців, особистим секретарем Н. Махна, редактором газети «Путь к свободе» (щоденна газета, орган революційних повстанців і Гуляйпільського союзу анархістів-комуністів) і фактично, другим, після Н. Махна, ідеологом повстанського руху⁴⁰.

26 січня 1919 р. Катеринослав був взятий Червоною армією. Репресії і заборони змусили керівництво конфедерації «Набат» перебратися зі столичного Харкова, до лінії фронту, подалі від налагодженого чекістського стеження, у промисловий Катеринослав, де вони почали видавати свою газету. З Катеринослава «набатовці» постачали анархістську літературу до Нижньодніпровська, Павлограда, Олександрівська, Кам'янська. У лютому 1919 р. анархістам-«набатовцям» Києва більшовицькою владою було відмовлено в дозволі на видання газети й конфісковано їхні видання. Клуби та організації конфедерації «Набат» були закриті більшовиками в Києві, Полтаві, Харкові, Клинцях, Люботині.

На початку лютого 1919 р. В. Аверін (керівник більшовицької влади на Катеринославщині) розпустив селянський з'їзд Олександрівського повіту, що обрав виконком із лівих есерів та анархістів. У Катеринославі була заборонена лекція Барона (колишнього депутата Київської Ради у 1917 р.) «Анархізм і Радянська влада», в Кам'янську також заборонили його лекції, а в Катеринославі розігнали слухачів, які зібралися у театрі на лекцію Барона. Осередок Катеринославського «Набат» влада вигнала з приміщення, зайнятого «набатовцями». Барон та інший член Секретаріату конфедерації «Набат» Емігрант 8 лютого

1919 р. були заарештовані. Більшовицьке Бюро української преси поширило інформацію про те, що в Катеринославі «роззброєна банда анархістів»⁴¹.

У відповідь на ці дії влади Секретаріат конфедерації «Набат» 10 лютого 1919 р. надіслав телеграму Н. Махно, в якій зазначалося: «...Новий більшовицький уряд починає розправу над революційними робітничими організаціями... Секретаріат конфедерації анархістських організацій України «Набат» впевнений у тому, що ви знайдете достатньо певних можливостей для протесту проти дій Катеринославського виконкому, міністра Аверіна та його керівництва — робітничо-селянського уряду України»⁴². Протести Катеринославської профспілки шевців і нового союзника Червоної армії Н. Махна проти свавілля більшовицької влади Катеринослава, привели до звільнення 11 лютого 1919 р. заарештованих лідерів конфедерації «Набат».

28 січня 1919 р. була досягнута домовленість про союз махновців із Червоною армією, а вже через два тижні вступила у дію угода про включення махновських загонів у 1-у Задніпровську бригаду РСЧА. Але вже 12–15 лютого 1919 р., на II-му Гуляйпільському з'їзді махновців Н. Махно та повстанці закидали протестами своїх військових союзників. Н. Махно, вказуючи на арешти анархістів, заявив, що зараз панує «насильницька влада більшовиків» та погрожував своєю відставкою з посади командира бригади РСЧА на знак протесту проти утисків анархістів. Присутні на з'їзді «набатовці», (які привітали з'їзд: М. Черняк — від Гуляйпільської групи «Набат», Барон — від Секретаріату «Набат»), закликали до боротьби проти будь-якої влади, їх підтримали махновці Чернокнижний і Бойко, вказавши на ворогів повстанства — «диктатуру більшовиків та РНК України»⁴³.

Барон тоді заявив, що «самозваний уряд... знову накидає зашморг на трудовий народ... Більшовики, колишні до жовтневого перевороту революціонери, тепер розстрілюють всякого істинного революціонера, хто мислить не так, як їм цього бажано... Якщо чесний революціонер не може продавати свої переконання, свої принципи, то для нього в цій «Соціалістичній Республіці» немає ні роботи, ні свободи слова, ні можливості проїзду з одного місця в інше. Одного слова проти цього диктаторського свавілля достатньо, щоб вас оголосили контрреволюціонером і оголосили поза законом і поза життям». М. Черняк закликав будувати вільні ради і «не чекати різних прибульців, які нав'язують свої послуги чужого їм селянського і робітничого життя»⁴⁴. Н. Махно свій виступ завершив словами: «Недовго, очевидно, буде народ мовчазно і покірливо терпіти партійне ярмо більшовиків... якщо вони йдуть сюди з метою монополізувати Україну, ми скажемо їм: «Руки геть!»»⁴⁵.

З'їзд прийняв резолюцію «З питання про поточний момент», в якій таврував радянський уряд за те, що він своїми декретами прагне «...відняти у місцевих Рад робітничих і селянських депутатів їх свободу самодіяльності», за те, що комісари — «призначенці» «...спостерігають за кожним кроком місцевих Рад і нещадно розправляються з тими товаришами з селян і робітників, які виступають на захист народної свободи і проти представників центральної влади», за те, що уряди УСРР і РСФРР «...йдуть на поводу у партії комуністів-

більшовиків, які у вузьких інтересах своєї партії ведуть мерзенне непримиренне цькування всіх інших революційних організацій». З'їзд поставив вимогу виконувати рішення II-го Всеукраїнського з'їзду Рад (березень 1918). Заходи уряду радянської України викликали невдоволення практично у всіх сферах життя (аграрна політика, продрозкладка, система виборів на III-й Всеукраїнський з'їзд Рад, утиски лівих партій, дій надзвичайок, закриття газет, постачання військ). Махновці заявляли, що дії більшовицького уряду викликають «справжню небезпеку для робітничо-селянської революції». Делегати пропонували блокувати доступ органам будь-якої державної влади у звільнений махновцями район, не допустити партійну диктатуру⁴⁶.

Резолюція з'їзду вимагала «єдиного революційного фронту всіх революційних партій», «Радянську владу на Україні в особі вільно обраних Рад на пропорційних засадах з трудящих мас», «свободи слова, друку і зборів для всіх лівих політичних партій і груп». Повстанці вимагали припинити цькування владою лівих партій, негайної заміни надзвичайок Військово-Революційним Трибуналом, виділенням з вільно обраних Рад, затвердження виборного принципу формування командного складу РСЧА, «Геть комісародержавство та призначенців!», «Геть надзвичайки — сучасні охоранки! Геть однокі більшовицькі Ради!». Махновський з'їзд практично встав на позицію «Набат», що привело до зміни ставлення влади до Н. Махно і його рух⁴⁷. Гуляйпільська група «Набат» окремою брошурою надрукувала протоколи махновського з'їзду, повністю підтримуючи його резолюції. Конфедерація «Набат» схвалила потяг махновців до будівництва «вільного суспільства» та їхні наміри протидіяти утвердженню більшовицької диктатури в Україні.

20 лютого 1919 р. у Катеринославі більшовики заарештовували 13 «набатовців» і 33 лівих есера з УПЛСР за звинуваченням в антирадянській агітації. Мітинги і виступи анархістів були заборонені, газети «Набат», «Катеринославський Набат» та «Знамя революції» (УПЛСР) були закриті, їхній подальший друк — заборонено. Це відбулося після появи у газеті «Набат» (№12) статті Барона «Ми і вони» з різкими висловами стосовно влади. Проти секретаря Конфедерації анархістів України «Набат» Барона було порушено карну справу, а В. Аверін звітував Х. Раковському про початок репресій проти конфедерації «Набат»⁴⁸.

23 березня 1919 р. у Бердянську чекісти провели арешти махновських агітаторів і заважали набору добровольців у повстанські частини. Тоді ж був заарештований анархіст-повстанець П. Могила, товариш Н. Махна, член однієї з повітових Рад Катеринославської губернії. 25–27 березня 1919 р. більшовики намагалися провести потужну провокацію, спрямовану проти Н. Махна — штучне «повстання махновського батьки Правди». Це був «перший похід» влади проти махновського повстанства — запуск маховика цькувань проти народного ватажка, якщо став небезпечним союзником завдяки дружбі з конфедерацією «Набат» і критиці режиму.

У зв'язку з цим Н. Махно офіційно зажадав від комісара бригади Петрова: «Надайте в цих (звільнених повстанцями) повітах нам свободу анархо-кому-

ністичного будівництва; робіть за межами їх всі експерименти, ми не будемо нападати, тільки залиште нас, не втручайтеся в наші справи... Від імені союзу анархістів Гуляйполя, «Набат» та Військово-революційної Ради попереджаю: не заважайте нам, приберіть своїх гвалтівників, припиніть агітацію — все буде добре! Не приберете, не припините — розженемо!»⁴⁹.

Ціль лідерів «Набат» об'єднати у Конфедерацію анархістських організацій України всі анархістські групи в Україні була їм не по силах. Крім конфедерації «Набат», в Україні продовжували існувати незалежні групи анархістів-синдикалістів, «мирних» анархістів-толстовців, пананархістів, Південна федерація кримських анархістів, групи «Вільне братство», «Чорний сокіл». Навіть у махновських загонах «першу скрипку» грали незалежні групи селянських анархістів-комуністів Гуляйполя, Новоспасівки, Дібровки... Не підтримували «набатовської» платформи так звані «радянські» анархісти. Навесні 1919 р. анархісти брали участь у роботі рад Одеси (19 депутатів), Катеринослава, Севастополя, Сімферопольського ревкому. Більшість українських груп анархо-індивідуалістського напрямку відмовилася від входження до конфедерації (Київська Асоціація вільних анархістів, Харківська Асоціація анархістів-індивідуалістів «К свету»), та частина анархістів-комуністів, що розглядали конфедерацію «Набат» як непотрібну централізуючу надбудову (Київська група анархістської молоді, Одеський Союз анархістських груп (радянські анархісти), одеська група анархістів-індивідуалістів, одеська анархістська група організації «Моревінт»)⁵⁰.

Незважаючи на це, в Україні на початку 1919 р. анархістам-«набатовцям» вперше у Східній Європі вдалося створити потужну організацію зі спільною ідеологією та пресою, організаційним центром і підлеглими місцевими групами, що наближалася до партійної структури (хоча анархісти у всі часи й у всіх країнах таврували партійні принципи та організації). Перед конфедерацією «Набат» відкривалися можливості впливати на робітничий і селянський рух в Україні. Але репресії більшовицької влади (не позбавили Конфедерацію «Набат» легального існування, поступово заганняючи цю організацію у підпілля). За перші три місяця свого існування конфедерація суттєво змінила свою ідеологію, відійшовши від співпраці з більшовиками і ставши в опозицію до владного режиму, поступово переключаючись із робітничого класу (як головної соціальної бази) на селянське повстанство. Конфедерація «Набат», незважаючи на прагнення своїх анархо-синдикалістських лідерів, все більше відходив від «чистого» анархо-синдикалізму, поступаючись новому напрямку «анархістському синтезу», в якому домінували анархістсько-комуністичні конструкції, не тільки у своїх гаслах, але й на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

---

¹ Волин В. Неизвестная революция. 1917–1921. — М., 2005; Теннер (Гордеев) И. Махно: от «единого анархизма» к стопам румынского короля. — Харьков, 1924.

² Кривенький В.В. Анархисты // Политические партии России: история и современность. — М., 2000. — С. 210–226; Ермаков В.Д. Российский анархизм и анархисты. —

СПб., 1996; *Его же*. Анархизм в истории России: от истоков к современности: библиографический словарь. — М., 2007; *Орчакова Л.Г.* Анархисты в политической жизни России. (1903–1928 гг.): дисс. д-ра ист. наук. — М., 2008.

³ *Савченко В.А.* Отношение Советской власти к анархистскому движению на Украине 1917–1921 гг.: дис. канд. ист. наук. — Одеса, 1990; *Савченко В., Фесік О.* «Єдиний анархізм» конфедерації «Набат» // Всеукраїнськ. історич. наук.-методич. Конференція «Україна: становлення незалежності». — Одеса: в-во ОДУ. — 1993. — Ч. 1. — С. 52–53; *Боровик О.* Історія Конфедерації анархістських організацій України «Набат» (загальний огляд) // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. — Серія: «Історія». — К., 1998. — Вип. 38. — С. 66–71.

⁴ *Савченко В.* «Йти окремо, бити разом!»: анархісти-борці за встановлення більшовицької диктатури в Одесі (1917–1918 рр.) // Науковий вісник Одеського нац. економічного університету. — Одеса. — 2012. — № 9 (161). — С. 22–31.

⁵ Підрахунки автора наводяться за анархістською пресою та архівними матеріалами.

⁶ Революционное творчество. — 1918. — № 1/2. — С. 106.

⁷ Рабочая мысль. — Харьков. — 1918. — 14 января.

⁸ *Дамье В.* Забытый интернационал. — М., 2006. — Т. 1. — С. 51–52.

⁹ Анархисты. Документы и материалы. 1883–1935 гг.: В 2 т. — Т. 2: 1917–1935 гг. — М., 1999. — С. 45–46, 167.

¹⁰ *Канев С. Н.* Октябрьская революция и крах анархизма. — М., 1974. — С. 320–324.

¹¹ Резолюции. Северный областной съезд анархистов. — М., 1918.

¹² Набат. — 1919. — 1 мая, 23 июня.

¹³ *Сапон В.П.* «Так умирали цветы анархизма»: о секретной поездке Н. Доскаля-Эсирного в Нижегородскую губернию в 1926 г. // Вестник Российского университета дружбы народов. — Серия: «История России». — 2009. — № 3. — С. 49–53.

¹⁴ Набат. — 1918. — 1 ноября (№ 6).

¹⁵ Набат. — 1919. — 9 июня, 21 июля; К Свету. — Харьков, — 1919. — 11 февраля.

¹⁶ *Савченко В.А.* Анархисты Одессы в эпоху революции и гражданской войны (1917–1920 гг.) // Юго-Запад. Одессика. — Одесса. — 2007. — Вып. 3. — С. 71–99.

¹⁷ Анархия. — 1918 (№ 36). — 5 апреля.

¹⁸ *Горев Б.* Анархизм в России. — С. 121; Набат. — 1919. — 21 июля.

¹⁹ *Волин В.* Неизвестная революция. 1917–1921. — М., 2005. — С. 209.

²⁰ Первая конференция Конфедерации анархистских организаций Украины «Набат». — Б/м. — 1918. — С. 5–10. (Анархисты. Документы и материалы. 1883–1935 гг. В 2 т. — Т. 2. — С. 332–351).

²¹ Набат. — 1918. — С. 9–14.

²² *Аршинов П.* Критика синтеза // Дело труда. — Париж. — 1927. — № 26/27. — С. 15.

²³ Организация «Набат» и партия // Дело труда. — Париж. — 1928. — № 32. — С. 12.

²⁴ *De Llorens I.* Voline et la Revolution russe // Itineraire. — Chelles. — 1996. — № 13. — С. 30–31.

²⁵ Копія стенограми допиту В. Волина // ЦДАГО України, ф. 5, оп. 1, спр. 330, арк. 1–20.

²⁶ Там само. — С. 97–98.

²⁷ *Ермаков В.Д.* Портрет русского анархиста начала века // Социс. — М., 1993. — № 3.

²⁸ Вольная жизнь. — 1920. — № 5. — С. 7; Набат. — 1919. — 7 июля.

²⁹ Набат. — 1919. — 25 января.

- ³⁰ Максимов Г. Синдикалисты в русской революцит. — Б/м., б/г.
- ³¹ Второй Всероссийский съезд профсоюзов. — М., 1919. — С. 86, 93.
- ³² *Белаи А.В., Белаи В.Ф.* Дороги Нестора Махно. — К., 1993. — С. 56.
- ³³ Набат. — б/г. — 1 мая.
- ³⁴ *Чоп В.* Газети махновського руху // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Запоріжжя, 2004. — Вип. 17. — С. 239–258.
- ³⁵ Труд и воля. — 1919. — 11 февраля (№ 2).
- ³⁶ *Белаи А.В., Белаи В.Ф.* Указ. соч. — С. 58.
- ³⁷ *Теплер (Гордеев) И.* Махно: от «единого анархизма» к стопам румынского короля. — Харьков, 1924. — С. 27.
- ³⁸ Там же. — С. 28–29.
- ³⁹ Там же. — С. 87.
- ⁴⁰ *Boulouque S. Piotr Archsnov // Itineraire.* — Chelles. — 1996. — № 13.
- ⁴¹ Набат. — б/г. — 11 февраля.
- ⁴² Гуляйпольский Набат. — Гуляй-Поле, 1919. — 13 апреля.
- ⁴³ *Нестор Махно.* Крестьянское движение на Украине 1918–1921. Документы и материалы. — М., 2006. — С. 79–80.
- ⁴⁴ Там же. — С. 80.
- ⁴⁵ Там же. — С. 81.
- ⁴⁶ Там же. — С. 80.
- ⁴⁷ Там же. — С. 82–86.
- ⁴⁸ *Теплер (Гордеев) И.* Указ. соч. — С. 84, 103–105.
- ⁴⁹ Там же. — С. 112.
- ⁵⁰ Набат. — 1919. — 9 июня.

Стаття надійшла до редколегії 25.03.2013.